

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

12

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

1955

Дидактична гра у вихованні і навчанні дітей в дитячому садку

О. СОРОКІНА,

кандидат педагогічних наук

Своєрідність дидактичної гри

Дидактична гра давно застосовується в дитячому садку, і вже нагромаджено значний досвід, що дає можливість висвітлити деякі загальні питання теорії дидактичної гри, уточнити її роль і місце в системі виховання і навчання.

Цінність дидактичної гри полягає в тому, що вона підвладна вихователю, створюється ним, проходить під його керівництвом і, засвоюючись дітьми, входить в зміст самостійних ігор дітей.

Своєрідність дидактичної гри полягає в тому, що вона дає можливість здійснювати завдання виховання і навчання через доступну і привабливу для дітей форму діяльності — гру.

Поєднання елементів навчання з грою складає своєрідність навчання дітей молодшого дошкільного віку. Н. К. Крупська вказувала на те, що малят треба озброювати досить широкими знаннями, але робити це не шкільним шляхом, а в формі гри.

Джерела дидактичної гри, яка поєднує елементи навчання і гри, слід шукати в народній педагогіці, в перших материнських іграх, забавах, ігрових пісеньках. В таких іграх, як «Ладушки», «Сорока-білобока», мати грається з дитиною і разом з тим привертає її увагу до оточуючих предметів, називає їх словом і тим самим навчає дитину.

Радянська дошкільна педагогіка на матеріалі вивчення народної педагогіки, на матеріалі наукових досліджень, на основі узагальнення

великого практичного досвіду збагатила розуміння дидактичної гри, уточнила її своєрідність, зміст і питання керування нею.

Є цілий ряд праць, в яких розглянуті дидактичні ігри різного змісту. Так, наприклад, у книзі Ф. І. Блехер «Дидактичні ігри» систематизовані ігри з лічби, в книзі В. І. Городилової і Є. І. Радіної дано опис цінних ігор з розвитку мови, в брошурі О. І. Сорокіної «Ігри з народними дидактичними іграшками» розкрито питання використання дидактичних ігор, які вправляють дітей у розпізнаванні предметів за кольором, формою, кількістю, положенням у просторі.

Дидактична гра має свою стійку структуру, яка визначає її своєрідність і відрізняє від інших ігор.

Основою дидактичної гри є пізнавальний зміст, який реалізується в ігровому задумі, ігрових діях, ігрових правилах, результаті гри.

Пізнавальний зміст визначає зміст самої гри, її сюжет.

Пізнавальний зміст ігор, які використовуються вихователем або створюються ним, зумовлений програмою дитячого садка, досвідом дітей. Тому дидактична гра і в «Програмно-методичних вказівках для вихователя дитячого садка» розглядається у зв'язку з тим або іншим розділом роботи.

Пізнавальний зміст дидактичної гри виявляється в змісті тих знань, які закріплюються в грі, застосовуються при розв'язанні поставленого грою завдання, у вправах дітей з метою оволодіння навичками,

вміннями, які і формуються в грі як у практичній діяльності.

Істотною рисою дидактичної гри є ігровий задум. Він викликає живий інтерес дітей, збуджує їх активність, бажання гратися. Часто він висловлений у самій назві гри і є її початком. Наприклад, в грі «Дізнайся, що в мішечку» мета і зміст гри полягають у тому, щоб, обмативши рукою іграшки, які знаходяться у кольоровому мішечку, дитина могла назвати їх. Пізнавальний зміст гри полягає у вправах дітей на розпізнавання предметів на дотик, у розвитку їх м'язового відчуття, тактильно-дотикових аналізаторів, які І. М. Сеченов образно називав «щупалами» і тим самим підкреслював їх роль в пізнанні речей і їх якостей.

Задум гри іноді має форму задачі, яку треба розв'язати. До ігор-загадок відносяться такі, у яких за кількома ознаками треба пізнати предмет або те чи інше явище з життя природи або суспільства.

Ігрові дії складають основу дидактичної гри, поведінки дітей в ній, і чим вони більш різноманітні і багаті, тим більше дітей бере участь в грі і тим вона цікавіша. Ігрові дії, які виконує вихователь, дозволяють керувати грою через «пробний хід», іноді через роль, і спрямовувати гру в ході її розвитку.

Ігрові дії дуже різноманітні. В іграх маленьких дітей (молодша група) вони полягають у перестановці, перекладанні, збиранні предметів, їх порівнянні, підборі за кольором, величиною, в розкладанні картинок, в наслідувальних рухах і т. д. Ігрові дії старших дітей складніші, бо вони вимагають взаємодії одних дітей з іншими, послідовності дій, черговості, кращої орієнтації в складних умовах, у розв'язанні того чи іншого завдання, поставленого грою. Наприклад, в іграх-жартах «Мовчанка», «І ми» треба утриматись від забороненої дії, а ігри «Навпаки» вимагають швидкої протилежної дії. Багато ігор старших дітей потребують попереднього обдумування ігрової дії.

Кожна дидактична гра має правила, які зумовлені змістом гри, ігровим задумом і разом з тим відіграють дуже велику роль — вони організовують і спрямовують поведінку дітей в грі, характер і послідовність ігрових дій, взаємовідносини дітей. Правила, використовувані у дидактичній грі, є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки.

Правило гри змушує дітей стримувати свої безпосередні бажання, сприяє розвитку здатності гальмування, довільному керуванню своєю поведінкою. Засвоєння дітьми правил гри і додержання їх сприяє вихованню самоконтролю і взаємоконтролю, забезпечує самостійність дітей.

Дидактична гра має певний результат, який є фіналом гри. Результатом гри є розв'язання завдання, поставленого грою. Наприклад, відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань є результатом гри і переживаються дітьми як певне досягнення. Для вихователя результат гри завжди є показником рівня досягнень дітей в засвоєнні знань, взаємовідносин дітей.

Так, в грі «Магазин» пізнавальний зміст полягає в тому, що за умовами гри діти-покупці повинні дати опис предмета, який вони хочуть купити, діти-продавці — уміти за описом визначити потрібну річ. Гра переслідує мету вправлення в спостережливості, в навчанні правильно описувати предмет. Ігровий задум — у відображенні купівлі і продажу, ігрові дії — у виборі предмета і такому його описі, щоб продавець зрозумів, що потрібно покупцеві. Ігрові правила полягають в тому, що покупцеві треба вибрати предмет, вказати на його якість, заплатити «гроші». Продавці повинні уважно вислухати, не перебиваючи, покупця, дати потрібний предмет, загорнути його. Результат гри виражається в тому, що кожен із дітей, хто виконав правила гри, одержує бажану іграшку — виграє. Виграш для продавців — продати всі іграшки і закрити магазин.

В цілому дидактична гра схожа на книгу, в якій через захоплюючий і цікавий сюжет, через фабулу роз-

криваються явища життя, уточнюються уявлення дітей про світ.

Дидактична гра через ігровий задум, ігрові дії дає поштовх дитячій думці, спонукає застосовувати вже набуті знання в нових умовах. Гра, як і книга, збуджує інтерес дітей до тих чи інших явищ, загострює їхню увагу, створює умови для виникнення допитливих запитань «чому?».

Дидактична гра у вихованні і навчанні

Щоб визначити місце дидактичної гри в системі виховання і навчання, необхідно розкрити основні взаємозв'язки її з навчанням і іншими формами ігрової діяльності.

Навчання дітей у дитячому садку ставить за мету дати дітям елементарні знання, прищепити певні уміння і навички, передбачені програмою дитячого садка, розвинути розумові здібності і риси особистості дитини, а також колективні взаємовідносини дітей.

Дидактична гра в деякій мірі сприяє навчанню, однак вона не є і не може бути основною формою навчання дітей у дитячому садку і може бути використана у навчанні лише при тій умові, коли вона не губить своїх істотних ознак.

Формування в грі початкових знань дітей можливе лише в тій мірі, в якій показ, пояснення, вказівка, вправа не руйнують ігрового задуму і ігрової дії. До таких ігор належить багато тих, в основі яких є наслідування навчаючій дії, показу вихователя. Ці ігри застосовуються переважно в молодшій групі. Так, наприклад, у дидактичній грі «Прокоти шар у ворота» діти повторюють рухи, показані вихователем, качають шари, і це складає зміст гри. Вказівки вихователя не руйнують ігрових дій. І в багатьох інших іграх, оснований на наслідуванні зразка, вихователь має можливість дати вказівки, зразок, показ, не руйнуючи ігрового задуму і ігрових дій, тобто може здійснювати навчання через гру.

Переважає ж більшість дидактич-

них ігор, особливо застосовувана у роботі з дітьми середньої і старшої групи, можлива лише тоді, коли у дітей уже є ті або інші знання, вміння, навички, одержані на заняттях.

Дидактичні ігри, в основі яких лежить підбір предметів за родовими і видовими ознаками (меблі, посуд, одяг і т. д.), ігри, які вимагають орієнтування в просторі, показують працю, взаємовідносини людей, потребують знань, одержаних в систематичному навчанні поза грою.

Дидактична гра сприяє навчанню тим, що вона використовується як один з методів навчання в самому занятті. Наприклад, на екскурсії діти середньої групи спостерігали листопад. Вихователька показала дітям дерева — тополь, березу, клен, звернула їх увагу на форму та забарвлення листя — зелене листя тополі, жовте — берези і оранжеве — клена. За завданням вихователя діти набрали листя відповідного забарвлення, порівняли його з іншим. Щоб закріпити знання, вихователька ввела ігровий прийом і запропонувала погратися у «листопад». Діти взяли на себе ролі кленових, березових, тополиних листочків. У кожного в руках було відповідне листя.

Правило визначало ігрові дії — діти повинні були тихо стояти і ледь-ледь ворухити листям. На слова виховательки:

Листопад, листопад,
Кленові листочки
За вітром летять...

діти-кленові листочки починали кружляти і бігати по майданчику.

На слова виховательки: «Зірвав вітер жовті листочки і закрутив їх...» діти з березовими листочками починали бігати і кружляти:

Листопад, листопад,
Зелені, жовті, червоні листочки
За вітром летять —

спонукає всіх дітей рухатись.

Введення ігрового прийому в заняття не завжди зумовлене завданням закріпити зміст знань, іноді воно диктується необхідністю активізувати ті або інші розумові процеси,

використати інтерес, активність дітей.

Дидактична гра часто виступає як гра, що створює життєві умови для різноманітного застосування знань, для активізації розумової діяльності дитини. Вихователь тут має можливість виявити і недоліки в набутих дітьми знаннях.

У багатьох дидактичних іграх дуже виразно виступає вправа, але самі ігри не можуть бути ототожені з вправою, бо основу їх становить гра, ігрове ставлення дітей, ігровий задум, ігрові дії. А між тим на практиці ми часто бачимо, що дидактичною грою вважаються заняття з іграшками (особливо з лялькою, з картинками). З одними і тими ж іграшками може бути проведене вправляюче дітей заняття і дидактична гра. В основі тієї і другої діяльності може бути і наявність завдання, і розумові задачі, і правила, і результат. Але в дидактичній грі буде ігровий задум і ігрова дія, які роблять її грою, викликають бажання дітей саме гратися, у вправляючому ж дітей занятті основою є завдання вихователя і виконання його дітьми.

Наприклад: вихователь використовує ляльку як близький дитині предмет і в іграх, і на занятті. На занятті, поставивши завдання уточнити і збагатити словник дітей, вихователь показує ляльку і дає дітям ряд запитань про назву одягу, колір, матеріал. Діти відповідають на запитання.

Це саме завдання можна розв'язати і засобами дидактичної гри «Одягнемо ляльку». На початку вихователь викликає особисте ставлення дитини, бажання потурбуватися про ляльку — підібрати їй гарне плаття, фартушок, стрічки і т. д.

Це бажання викликає ігрові дії багатьох дітей. Одні підбирають ляльці плаття, інші — фартушок. Вихователь засобом ігрових дій ставить дітям ті самі запитання, організує спілкування дітей між собою та їх «розмову» з лялькою, під час якої збагачується словник дитини, мова набуває живого характеру, зв'язності.

У практиці роботи з дітьми має

місце той чи інший прийом і кожний з них цілком оправданий.

Заняття з лялькою дають можливість прямо здійснювати елементарне навчання, гра ж має на меті закріплення і застосування знань. В молодшому дошкільному віці, коли практичні дії і безпосередній інтерес мають величезне значення для засвоєння тих чи інших знань, гра застосовується частіше, ніж у старшому дошкільному віці.

Отже, дидактична гра в системі навчання дітей дошкільного віку має різноманітні функції: вона є такою діяльністю, де застосовуються одержані в навчанні на заняттях знання, діяльністю, в якій в ігровій формі здійснюється вправа, діяльністю, в якій узагальнюються знання, одержані з різних джерел, діяльністю, в якій виникають і поглиблюються пізнавальні інтереси, виникають ті «чому?», які рухають вперед процес розумового розвитку.

Деякі автори, розкриваючи значення дидактичної гри, цінують її лише за пізнавальний зміст і зовсім недооцінюють те, що вона сприяє розвитку розумових здібностей і служить цій меті.

О. М. Горький писав: «Розум — здатність пізнання — виховується вправлянням, тренуванням так само, як і м'язи».

Багато дидактичних ігор не вносять нічого нового в знання дітей, і, разом з тим, вони глибоко змістовні, бо вчать дітей застосовувати знання у нових умовах або ставлять розумову задачу, розв'язання якої вимагає прояву різноманітних форм розумової діяльності.

Дидактична гра є засобом розумового розвитку, бо в процесі її активно проходять різноманітні розумові процеси і набувають довільного характеру.

Щоб зрозуміти зміст гри, засвоїти ігрові дії і правила, треба активно вислухати і осмислити пропозицію вихователя, його пояснення. Завдання, поставлені іграми, вимагають зосередження уваги, активної діяльності аналізаторів, процесів розрізнення, порівняння, узагальнення. Дидактичні ігри є одним із засобів формування здатності до ро-

зумової діяльності, тобто готовності до розв'язання завдань різнобічного характеру.

Дидактична гра є також незамінним засобом в переборюванні різних труднощів в розумовій діяльності окремих дітей. За своїм характером ці труднощі різні, як різні і причини, що їх викликають. Затримка розумового розвитку окремих дітей буває наслідком того, що рівень знань і навиків відстає від рівня дітей групи. Відставання в розвитку мови, бідність словника або зв'язної мови утруднюють розуміння і участь дітей в заняттях. Уповільнений темп роботи зумовлює затримку і відставання від загального темпу роботи всієї групи. Такі труднощі можуть бути успішно переборені в індивідуальній дидактичній грі, де глибше з'ясовуються причини відставання. Шляхом неодноразового вправлення діти непомітно для них самих набувають знання, вправляються у виконанні тих або інших завдань.

Дидактична гра має і глибоке виховне значення, про яке писала ще Є. І. Тихеева: «Ці ігри не можна оцінювати лише з боку їх явно-дидактичної цілі — орієнтування дітей в тому чи іншому понятті або засвоєнні знань. Ці ігри сприяють розвитку всіх сторін людської особистості: вони організовують дітей, підвищують їх самостійність. Якщо вони проводяться жваво, вміло вихователю, діти реагують на них з величезним інтересом, вибухами радості, що збільшує їх значення».

Виховне значення дидактичної гри визначається, насамперед, ідейною спрямованістю її змісту. В іграх повинне бути відображене те нове, передове, що складає основу соціалістичного суспільства — праця, взаємовідносини людей, ставлення до соціалістичної власності.

Виховне значення дидактичної гри полягає в формуванні взаємовідносин самих дітей у грі: вміння разом гратися, узгоджувати свої інтереси з інтересами колективу, допомагати один одному і радіти успіхові товариша.

Багато ігор дають можливість формувати високі моральні риси

особи: чесність, правдивість, вправляють дітей в моральних вчинках, створюють умови формування морального досвіду.

Гра створює для дітей різноманітні життєві умови. Однією з них є діяльність дітей у колективі, вимоги і оцінки колективу.

Виховне значення дидактичної гри полягає і в тому, що вона сприяє розвитку самостійності дітей. В грі, керованій вихователем, завжди є можливість заохочення самостійності дітей у виборі тієї чи іншої дії, у розв'язанні завдання. Крім того, багато ігор — лото, доміно, парні ігри тощо, в міру засвоєння їх, переходять в самостійні ігри дітей.

Таким чином, місце дидактичної гри визначається і тим, що вона створює умови морального виховання дітей.

Дидактична гра за формою діяльності відноситься до ігор. Це є відображувальна діяльність, як і творча гра. Між творчою і дидактичною грою є і різниця, і схожість. Схожість в характері діяльності дітей — грі. І в творчій, і в дидактичній грі дитина грається і свою діяльність усвідомлює як ігрову. І в тій і в іншій основою є інтерес дітей до своєї діяльності в грі. Але є між ними видами ігор і різниця.

Творча гра — більш безпосереднє відображення оточуючої дійсності, задум гри більш рухливий, і часто початок гри за задумом не співпадає з кінцем її. Ігрові дії, як і правила, в творчій грі встановлюються самими дітьми, відображають ставлення і взаємовідносини дітей і оточуючих їх людей — вони умовні, мінливі, не завжди обов'язкові, не відіграють тієї ролі, яку вони виконують у дидактичній грі. По-іншому здійснюється і керівництво з боку дорослих. Керівництво творчою грою має ніби прихований характер, воно спрямоване на збагачення дитячих вражень, добір іграшок і матеріалів і оберігає безпосередність переживань дітей у грі, їх ініціативу, образ, створюваний ролюю.

В дидактичній грі керівництво з боку вихователя здійснюється як пряме і відкрите. Вихователь спря-

мовує дітей до гри пропозицією «будемо гратися», він пояснює правила і ігрові дії, стежить за ходом гри, бере в ній участь як учасник гри.

В практиці ми весь час бачимо взаємне збагачення цих двох видів ігрової діяльності. Те, що було змістом дидактичної гри, часто ставало змістом і творчої. Прикладом можуть бути гри-подорожі, гри в школу, магазин, кіно і т. д. І хоч питання про взаємопроникнення ігор творчих і дидактичних повністю ще не вивчене, спостережувані досліди переконують нас у тому, що основою їх є одна форма діяльності — ігра.

Доказом взаємопроникнення ігор є незаперечний факт, що в дитячих садках, де висока культура творчої

гри, є і високий рівень культури гри дидактичної.

Незрівняно ближчі взаємовідносини між дидактичною і рухливою грою тому, що і в тій і в іншій є майже однакові елементи. Дуже часто одна і та ж гра попадає і в розряд дидактичних, і в розряд рухливих ігор. Різниця між ними не стільки в структурі, скільки у змісті. У рухливій грі, в її основі лежить рух, який визначає ігрові дії і правила, в основі дидактичної — пізнавальний зміст і пізнавальна діяльність.

Дидактична гра, створювана і керується вихователем, вносить в життя дітей цікавий зміст, збагачує його, задовольняє потребу в грі. А потреба в грі, створення розумної гри є могутнім знаряддям виховання.

Дидактичні ігри

«ЯК ПІОНЕРИ ДОПОМАГАЮТЬ КОЛГОСПУ»

Програмний зміст. 1. Закріпити знання дітей про те, як піонери допомагають дорослим в колгоспі, викликати почуття поваги до їх праці. 2. Уміти зв'язно розповісти зміст картинки.

Підготовча робота. Проведенню даної гри передувала тривала робота по розширенню уявлень дітей про труд колгоспників, життя піонерів, їх допомогу колгоспу.

З цією метою проводилися читання художньої літератури, бесіди, розглядалися ілюстрації тощо.

Для проведення даної гри було приготовлено: 1. Вітрину для картинок. 2. Велику яскраву картинку, що відображає працю піонерів у колгоспі (розмір 22×28 см). 3. Набір картинок, що відображають працю піонерів на полі (наприклад, піонери збирають колоски, носять снопи), на городі (копають, збирають врожай), в саду (обрізають навесні сухі гілки, садять молоді дерева, знімають урожай фруктів), на фермах (годують качок, курей, напувають коней та ін.).

Гра проводиться по типу ігор «Подорож», розроблених О. І. Сорокіною.

На вітрині виставляється велика картинка на паспарту — піонери збирають колоски. Решта картинок розкладається на столах в різних місцях кімнати або майданчика.

Опис гри. Запропонувавши дітям сісти півколом перед вітриною, на якій виставлена велика картинка, звертаю на неї увагу дітей: «Діти, подивіться на цю кар-

тинку, хто тут намальований?» Діти: «Піонери, у них червоні галстуки». «Правильно, це піонери з колгоспу «Красный луч» — Коля, Маша, Сержожа, їх знають і люблять усі колгоспники. Як ви думаєте, за що їх люблять?»

Підсумувавши відповіді дітей, підкреслюю, що всі піонери багато допомагають колгоспникам. Запитую, чи хочуть діти знати, що вони роблять в колгоспі.

Пропоную пограти в «Подорож». Кажу: «Ось тут буде колгосп (показую на столі, де розкладені картинки). Ми всі будемо мандрівниками і поїдемо туди. Кожний з вас повинен уважно подивитися, що роблять піонери в колгоспі, а про це вам скажуть картинки, які лежать на столах.

Ви, діти (називаю імена), підберіть картинку, на яких зображено, як піонери допомагають колгоспникам на полі, городі, а ви (називаю імена) підберіть картинку про те, як піонери допомагають колгоспникам доглядати худобу, птахів, а ви (називаю імена) підберете картинку про роботу піонерів у саду. Кожний повинен вибрати одну потрібну йому картинку.

На сигнал «Подорож закінчена» ви, діти, сядете на місця, розглянете свою картинку і подумайте, що можна про неї розповісти всім дітям. Той, кого я назву, поставить свою картинку на вітрину, щоб усі діти її бачили, і розповість про неї. Хто правильно підбере картинку і зрозуміло розповість про неї, той одержить прапорець».

Наприкінці гри всі діти марширують з прапорцями.